

CEVDET YILMAZ (2002) “*Türkiye’deki Geçici Barınaklarla İlgili Kırsal Mesken Terminolojisine İlişkin Yeni Görüş ve Öneriler*”, Türk Coğrafya Kurumu, **Coğrafya Kurultayı**, (9–12 Temmuz 2002), (Editör: Servet KARABAĞ), Gazi Kitabevi Yayımları, (197–217), Ankara.

TÜRKİYE'DEKİ GEÇİCİ BARINAKLARLA İLGİLİ KIRSAL MESKEN TERMİNOLOJİSİNE İLİŞKİN YENİ GÖRÜŞ VE ÖNERİLER¹

Cevdet YILMAZ²

1. Giriş

Türkiye genelinde görülen kırsal meskenler iktisadî fonksiyonları, yapı malzemeleri ve kullanım sürelerine göre çeşitli alt tiplere ayrılırlar. *İktisadî fonksiyonlarına göre* tarım, hayvancılık, turizm vb. amaçlı olarak inşa edilirlerken, *yapı malzemesi itibariyle* taş, toprak, ağaç vb. malzemelerden inşa edilmekte, *kullanım süreleri itibariyle* de *daimî* ve *geçici* (*mevsimlik* veya *dönemsel*) olarak iki büyük gruba ayrılmaktadırlar. Bunlardan geçici olarak iskân edilenlerin bir kısmı *mevsimlik* olarak kullanılırken (ör.3-4 ay iskân edilen yayla meskenleri gibi), bir kısmı da yılın belli zamanlarında 2-3 gün veya en fazla 1-2 hafta kullanılmaktadır.

Bu son gruba giren, yani yılın belli zamanlarında 2-3 gün ilâ 1-2 hafta arasında kullanıma sahne olan, tarlaları beklemek için iskân edilen ve genellikle yakın çevrede bulunan malzemedен basit şekilde inşa edilen bu kulübelere Sinop-Kastamonu yöresi sahil kesiminde *gelik* adı verilmektedir. Bu kulübelerin başlıca yapılış amacı ise, köyden uzaktaki tarlalarda hasat zamanı gelen olgunlaşmış mahsulü domuz, porsuk vb. zararlılardan korumak için bekçilik yapan kişilere geceyi rahat ve görevlerini yapacak şekilde geçirecekleri bir barınma imkânı sağlamaktır.

---

¹ Bu metin, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi'nin 11. Sayısında yayınlanan *Sinop-Kastamonu Yöresinde Geçici Bir Mesken Tipi; "Gelik"* isimli makalenin gözden geçirilmiş şeklidir (bkz. YILMAZ 1998).

² Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Ün., Fen-Edebiyat Fak., Coğrafya Bölümü, Samsun.

Yapı malzemesi ve çevre şartları farklı olsa da, Türkiye genelinde bu kulübeler oldukça yaygındır. Yöreden yöreye isimleri ve kullanım amaçları değişmekle birlikte, fonksiyon olarak aynı amaca hizmet eden bu geçici kırsal meskenlere Türkiye'nin muhtelif yerlerinde çeşitli isimler verilmektedir. *Kelif, gümele, çardak, hayma, aleyçük, sayvan, gelik, ...* bunlardan sadece birkaçıdır.

Araştırmanın amacı; Türkiye'nin hemen her tarafında görülen, genellikle daimî yerleşmelerin dışında inşa edilmiş, yılın belli zamanlarında geçici olarak kullanılan ve çeşitli adlarla isimlendirilen bu meskenlerin birbirlerinden çok farklı ve ülkemizdeki kırsal yerleşmelere çeşitlilik kazandıran bir yönleri olmadığının vurgulanmasıdır. Bize göre, köy-altı iskân şekilleri ile ilgili yayınlarda görülen farklı isimlerin³ de gerçek nedeni kırsal yerleşmeleri oluşturan konut çeşitliliği değil, benzer meskenlere verilen farklı yöresel adlardır. Nitekim aynı soruna TUMERTEKİN/ÖZGÜÇ de dikkat çekmiştir. TUMERTEKİN/ÖZGÜÇ'e (2002:402) göre *gelik, kelif, sayvan, hayma, çardak* vb. isimlerle anılan “*bu basit kulübeler Türkiye yerleşme coğrafyasına bir çeşitlilik katmaktan ziyade kavram kargaşası yaratan, aynı fonksiyonu icra eden ve yapılış şekli itibariyle birbirine oldukça benzeyen geçici mesken tipleridir*”.

Aşağıda, isimleri farklı farklı olsa da, şekil ve fonksiyon bakımından birbirlerine benzeyen bu geçici mesken tipleri; coğrafi çevre ile ilişkileri bağlamında yöresel adları, yapı malzemeleri, inşa edilmiş amaçları vb. gibi çeşitli özellikleri ile tanıtılmış, bölgesel farklılıkların nedenleri açıklanmış ve bu alanda yaşanan isim kargaşasının ortadan kaldırılmasına yardımcı olacak öneriler üzerinde durulmuştur.

---

³ Bu konu ile ilgili olarak ülkemiz coğrafya literatüründe çok sayıda yayına rastlanılmaktadır. Bunların bir kısmı makale şeklinde yayınlanmış, bir kısmı ise kitap veya makalelerin içinde alt başlıklar şeklinde yer almıştır. Ele aldıkları konu başlığı itibariyle (eskiden yeniye doğru) bu yayınların başlıcaları şunlardır; *Dam*; DOĞANAY 1997 / GÖNEY 1977 / ÖNGÖR 1960 / YÜCEL 1966, 1995 / vd. *ağıl*; YAZICI 1997 / vd. *bağevi*; CEYLAN 1996 / GİRGİN 1991 / GÜRBÜZ 2001 / vd. *gelik, kelif*; DOĞANAY 1997 / KÖKSAL 1972 / YILMAZ 1998 / vd. *banı, pey, huğ*; KARABORAN 1985 / vd. *koğ*; CEYLAN 1996 / vd. *Güme*; CEYLAN 1998 / vd. *Saya*; KÖSE 1995 / vd. *Pere*; DOĞANAY 1997 / vd. *tarla evi*; YAZICI 1997 / vd. *alacık (alaycık, aleyçük)*; GÜRBÜZ 2001 / vd. *hayma*; GÜRBÜZ 2001 / vd. *çardak*; AKPINAR 2001 / GÜNER 1993 / vd. *tir, tol (tola), saya, celke, ağıl, pak, alacık, sayvan*; YÜCEL 1995 / vd.

2. Yapılış amaçları

Gelik ve benzeri geçici konutların yapılış amaçları yöreden yöreye değişmektedir. Ör. Sinop-Kastamonu yöresi sahil kesiminde *gelik*lerin başlıca inşa edilmiş amacı köyden uzak tarlalardaki ürünü hasat zamanı öncesinde zararlı hayvanlardan korumaktır. Şöyle ki; Sinop-Kastamonu yöresi sahil kesiminde köyün ekonomik faaliyet alanı içinde yer alan ve orman açmaları ile elde edilen tarlalarda, genellikle mısır ve buğday yetiştirilmektedir. Daimî yerleşme alanı olan köylerden uzakta yer alan bu tarlalar, özellikle mısır ekili olduğu dönemde hasat zamanı yaklaştıkça ormandan gelen domuz, porsuk vb. çeşitli zararlı hayvanların tehdidi altına girmektedir. Ürünlerin olgunlaşma döneminde bu zararlılarla mücadele etmek ve ürünü kurtarmak için tarlalarda nöbet tutmak zorunlu hale gelmektedir. Zararlıların genellikle gece gelmesi, nöbetçinin kendisini güvencede hissedebileceği bir yere ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Yılın çok az bir zamanında, (yerine ve fonksiyonuna göre) bazen 1-2 gün, bazen de 1-2 hafta kullanılan bu geçici barınaklar böyle bir ihtiyaçtan doğmuşlar ve tarlanın kenarına veya ortasına coğrafi çevreden buldukları malzeme ile inşa edilmişlerdir (*Foto 1*).

Korunan ürünler ve nelere karşı korundukları da yörelere göre değişmektedir. Ör. Sinop-Kastamonu sahil kesiminde korunan ürün genellikle *mısırdır*. Neye karşı korunduğu sorusunun cevabı ise domuz ve porsuk gibi zararlı hayvanlardır. Fakat ürünün cinsi, özelliği ve değerine göre, kime ya da neye karşı korunduğu sorusunun cevabı da değişmektedir. Meselâ Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerinde ör. Amasya'da bağlar ve meyve bahçeleri, Ordu ve Giresun yörelerinde fındık, Ege Bölgesinde bağlar, pamuk ve tütün tarlaları, Adana ve Nevşehir yörelerinde kavun-karpuz bahçeleri korunan yerler ve ürünler olurken, kime karşı korundukları sorusunun cevabı ise (hırsızlık ve kundaklama gibi olaylar nedeniyle) çoğu zaman kötü niyetli kişilere, yani insanlara karşıdır.

Bu kulübeler ülkemizin bazı kesimlerinde *hayvancılık amaçlı* olarak da inşa edilmişlerdir. Kısmen *ağıla* benzeyen, fakat geçici olarak kullanıldıkları için *gelik* grubunda ele aldığımız hayvancılık amaçlı bu tür geçici meskenlere birçok yerde rastlanılmaktadır. Ör. Kuzeydoğu Anadolu'da Kars ve Ardahan yörelerinde köye uzak meralarda otlatılan

hayvanların günübirlik köye getirilip götürülmesinden kaynaklanan zorluklara karşı köy ile mera arasında kalan bir sahada gecemelerinin sağlanması ve baŐlarındaki çobanın da güvenli bir Şekilde geceyi geçirmesi için benzer kulübeler yapılmıŐtır⁴. Kuzeydoğu Anadolu'da hayvancılık amaçlı bu kulübelerin diğer örneklerini Sivas'ın Sızır kasabası çevresinde ve Toros Dağları'nın Adana ve Osmaniye'ye bakan yamaçlarında görüyoruz (*Foto 6*). Yine bu tür kulübelerin bir kısmı da bazı bölgelerimizde ( r. Meriç ve Kızılırmak nehri deltaları ile K.Maraş'ın Göksun ve Sivas'ın G r n ilçeleri çevrelerinde olduğu gibi) *avcılık amaçlı* inşa edilmekte ve kullanılmaktadırlar.

Bu gibi istisnalar haricinde, diğer tüm yörelerde bu kulübelerin temel inşa ama ı, devamlı yerleşme alanından uzaktaki tarla, bağ ve bahçeleri hasat öncesi ve hasat döneminde, özellikle geceleri, (insan veya hayvan)  eŐitli zararlılardan korumak içindir. Yapılış ama ı bazen bu meskenlere verilen yöresel isimde de kendini göstermektedir.  r. Sinop ili merkez il e ile Erfelek ilçesi köylerinde bu kulübelere "*domuz  ardağı*" ismi verilmektedir.  nk  meskenin başlıca yapıılıŐ ama ı yerleşmelerden uzak ormanlık alanların içinde açılıŐ bulunan tarlalarda ekilmiŐ bulunan mısırı hasat döneminde -bölgede bu ürüne zarar veren başlıca canlı türü olan- domuzların tahribinden korumaktır.

3. Kullanım biçimleri

Yine *gelik*  rneğinden yola çıkararak bu tür kulübelerin kullanım biçimlerini Şu Şekilde  zetleyebiliriz; Tarlasındaki ürünü korumak için hasat öncesi bu kulübeye gelen kiŐi yanında günlük yemeğini, (yakın çevrede yoksa) suyunu ve az çok rahat edebileceği kadar konfora sahip yatağını getirir. Çoğu zaman yatak yerine çevredeki otlardan, ağaç yapraklarından, ya da mahsulün kendisinden ( r. tarlada mısır ekili ise mısır yapraklarından) yatak yapılır. Bir sonraki gece için ihtiya ı olan erzak ya baŐkaları tarafından getirilir, ya da kendisi gündüz bir ara köye

⁴ DOğANAY (1997:305) Ordu- ambaŐı yaylasındaki oba yerleŐmelerinde ağılın içinde yer alan * oban kulübesine* **kelif** ismi verildiğini belirtmektedir. Yine DOğANAY (1997:304) Zigana yaylalarında bu sefer doğrudan *yayla evi ve eklentilerine* **kelif** denildiğinden bahsetmektedir. Bolu yaylalarında ise taş temel üzerine iki katlı ahşap karkas yayla evlerine **Çandır** ya da **gelik** denilmektedir (EMIROğLU 1977:99). DOğU (1997) ise, Doğu Karadeniz bölümünde Bulut-Altıparmak dağlarında "*tek katlı, tek odalı basit yapılı yayla meskenlerine* **pak** ismi verildiğini" belirtmekte, bu da bize aynı bölge içinde ne kadar farklı isimlerin kullanıldığını göstermektedir.

giderek ihtiyacını karşılar. Bu durum tarladaki ürün hasat edilene kadar devam eder⁵. Kulübelerin muhafazalı olanlarında, köye getirip götürme zahmetinden kurtulmak için, bir takım alet edevat da saklanabilmektedir.

Tarla kenarlarına veya içlerine inşa edilen bu kulübelerin yukarıda ifade edilen temel fonksiyonları dışında diğer önemli yönleri de, hasat sırasında, yağışlı veya aşırı sıcak havalarda geçici olarak sığınılan bir yer olmasıdır⁶. Ör. Kastamonu-Tosya’da çeltik tarlaları içinde yer alan *çardaklar* bizzat tarımsal uğraşımın kendi özelliğinden kaynaklanan bir sebep yüzünden özellikle kullanılmaktadır. Tarlayı hazırlama, ekim ve bakım zamanlarında sürekli su içinde olan çeltik tarlasında çalışanlar dinlenmek veya yemek için kuru bir yere ihtiyaç duyarlar. Dört direk üzerine yerden yüksekte inşa edilmiş *çardaklar* çalışanların bu ihtiyacını karşılamada tek barınacak yerdir (Foto 3).

Kullanımdaki faydalar arttıkça, ör. tarlalar sürekli bakım isteyen meyve ve sebze bahçelerine dönüştükçe, köye nazaran özellikle yaz mevsiminde daha çekici bir iklime sahipse ve yavaş yavaş çevredeki tarlalarla birlikte sayıları artıyorsa, bu ve benzeri durumlarda bu tür kulübeler önce 2-3 ay ikâmet edilen *bağ evlerine*⁷ ya da yazlık sayfiyelere, daha sonra da daimî yerleşmeler haline gelebilirler⁸. Nitekim ülkemizde bunun sayısız örnekleri vardır⁹.

⁵ GÜNER’e (1993:190) göre Iğdır yöresinde *bağ evleri* meyvelerin olgunlaşmama döneminde onları korumak ve kollamak üzere, yıl boyunca ancak 25-30 gün kullanılmaktadırlar.

⁶ Yerleşim alanlarının uzağında inşa edilen “*gelik*” türü kulübelerin dışında, çeşitli bölgelerimizde tarlaların ekim veya hasat zamanlarında aşırı sıcak veya yağıştan geçici bir süre korunmak üzere inşa edilen ve genelde “*gölgecik*” olarak adlandırılan basit yapıların varlığı da unutulmamalıdır. Aralarındaki fark, “*gölgecik*”ler güneybirlik ve çok daha ilkel (ör. sadece üstü örtülü) biçimde inşa edilirken, “*gelik*”ler uzun süre kullanılma amacı ile inşa edilmekte ve yıllarca hizmet görmektedirler.

⁷ GÖNEY (1977 :132) Türkiye’nin değişik bölgelerinde görülen *sayvan*, *çardak* ve *mekân* gibi geçici yerleşim ünitelerini *damların* basit birer şekli olarak nitelendirmiştir. YAZICI’ya (1997:104) göre de; Orta Sakarya vadisi çevresinde, halkın mevsimlik olarak kaldığı ve tarla ile ilgili malzemelerini sakladığı *tarla evleri çardakların* gelişmesi sonucu ortaya çıkmışlardır.

⁸ Barınakların evriminden bahseden TÜMERTEKİN/ÖZGÜÇ (2002:397); göçebe barınağın en ilkel şeklinin “*rüzgârlık*” kabul edildiğini, bunun aslında basit bir “*çardak*” olduğunu ve doğal bir barınağın bulunmadığı yerlerde kısa bir süre barınmak için

4. İnşa malzemeleri ve yapılaş şekilleri

Bu geçici (mevsimlik) basit kulübeler de tıpkı daimî meskenler gibi (dışarıdan getirilen yapı malzemeleri hariç) fizikî coğrafya şartlarının etkisi altındadır. Ör. Karadeniz Bölgesi'nde ormanların içlerine veya kenarlarına inşa edilenlerin yapı malzemesi ağaç iken (*Foto 1, 2 ve 3*) Güneydoğu Anadolu bölgemizdekiler kerpiçtendir (*Foto 5*). İç bölgelerimizdekiler ise yerine göre ağaç, kerpiç veya taştandır (*Foto 4*). Hemen hepsinde genel olarak coğrafi çevredeki malzemeden yararlanılmıştır. Ör. Ürgüp-Göreme yöresinde doğal çevreye uygun olarak *tüfler*in içinin oyulması ile meydana getirilmişlerdir. Adana-Saimbeyli'deki "*huğ*"ların duvar inşa malzemesi olan taşlar ve çatılarını örten ince ağaç dalları (ki bunlar genellikle üzüm bağlarının tefekleridir) bizzat içine inşa edildiği bahçeden sağlanmaktadır¹⁰. Çatı örtüleri coğrafi çevreye göre değişmektedir. Ormanlık bölgelerde hartamadan faydalanılırken, iç ve doğu bölgelerimizde toprak dam çatı örtüsü yaygındır. Bazı yörelerimizde otlar ve çalılar kullanılırken, bazılarında da sac ve muşamba gibi sanayi ürünü malzemeler kullanılmaktadır. Büyük kısmında muşamba ve sac gibi sanayi ürünleri dışında yöre dışı malzeme kullanılmamıştır. Bu hususiyetleri ile de coğrafi çevreyi yansıtan özelliklere sahiptirler¹¹.

---

kurulduklarından bahsederek, bu tür kulübelerin meskenlerin ileri safhaları için bir başlangıç oluşturduklarını belirtmektedirler.

⁹ TUNÇDİLEK (1967:154) *bağ evlerinin* bir *çardakla* başladığını zamanla sayfiyelere dönüşebileceğini, bağların olduğu her eyerde *bağ evlerinin* bulunabileceğini, *bağ evlerinin* en önemli özelliklerinin muvakkat (geçici) olmaları hususu olduğunu belirtmiştir. GÜRBÜZ (2001:86-87) K.Maraş yöresinde *bağ evlerinin* zaman içinde *sayfiye evlerine* nasıl dönüştüğü konusunda fotoğraflarla karşılaştırmalı bilgi vermiştir.

¹⁰ Adana-Saimbeyli'de *bağ evlerinin* yerel adı "*huğ*"dur. İslahiye ve Hassa'da köylüler köyden uzaktaki tarlaları ekip biçmek, ya da kışı daha ılıman olan ovada geçirmek, hayvan otlatmak ve alet edevat koymak için bir "*dam*" veya "*huğ*" inşa ederler. Kış ve ilkbahar aylarının geçirildiği bu yerleşmelere KARABORAN (1985) "*bani*" ismini vermektedir. GÜRBÜZ (2001:81), K.Maraş kırsalında küçükbaş hayvan besleyenlerin bir kısmının kışı daha sıcak olan ovalarda çadır içinde geçirdiklerini, daha yüksek kesimlerdeki köylülerin (özellikle keçi besleyenlerin) ise ormanların içine meskenler inşa ettiklerini, bunlara "*kışla*", "*huğ*" veya "*bani*", hepsine birden genel olarak da "*kışlak*" denildiğini belirtmektedir.

¹¹ AKPINAR'ın (2001:289) Gümüşhane-Kelkit yöresindeki *çardaklarla* ilgili verdiği bilgiler de bu görüşe uygundur. O'na göre; yöredeki *çardaklar*, tarlanın hakim bir yerine çevrede bol bulunan söğüt dallarından inşa edilmektedir. Çok az kısmı toprağa gömülen ağaç direkler üzerine, gövdelerine kalın dallar çakılarak temel iskelet

Sinop-Kastamonu yöresinde *gelik* adı verilen kulübeler genellikle yerden 0,5-1 m. yüksekliğinde, 4 direk üzerine oturtulan küçük bir odadan ibaret olarak ağaçtan inşa edilmektedirler. Kulübenin önce kalın ve yuvarlak kerestelerden (ahşap karkas tipine benzer şekilde) iskeleti oluşturulmakta, daha sonra tahtalarla tavan, taban ve yanları kapatılmaktadır. Genellikle kulübenin bir girişi ve 4 yanında da penceresi bulunmaktadır. Bu pencerelerden tarlanın tamamı görülebilir. Zaten kulübenin inşa yeri de buna göre seçilir. Eskiden inşa edilenlerde pencereler genellikle camsız iken yeni inşa edilenler hem daha muhafazalı, hem de camlıdır. Bu özellikleri ile de ancak yaz aylarında, havaların sıcak olduğu gecelerde kullanılmaya elverişlidirler. Basit tiplerinde su, tuvalet vb. herhangi bir ayrıntıları yoktur. (Bu tür eklentiler ancak bir süre kullanmak üzere bağ evine dönüştürülenlerde olabilir). Fakat bazılarında yöreden yöreye küçük değişiklikler olabilmektedir. Ör. Amasya'dakilerde kişilerin bahçeyi veya tarlayı gözlerken rahat oturmaları için “*tahtembeç*” adı verilen sedirler vardır. Hasır yatak ve kilim minder kulübedeki başlıca eşyalardır.

5. *Gelik* benzeri geçici konutların yöresel adları

Sinop-Kastamonu yöresi sahil kesiminde *gelik* adı verilen geçici konutlara Türkiye'nin muhtelif yerlerinde farklı isimler verilmektedir. Uzun yıllar süren arazi gözlemlerimiz yanında, yerleşme ve meskenlerle ilgili araştırmalarımız ve *Kaynakçada* verilen eserlerin incelenmesi sonucu derlediğimiz isimler *Tablo 1*'de ve bunların ülke çapındaki coğrafi dağılımları *Şekil 1*'de gösterilmiştir¹². Şüphesiz, saha araştırmaları devam ettikçe bir bu kadar (belki de daha fazla) yöresel isimlerle karşılaşmak mümkün olacaktır.

---

oluşturulduktan sonra çatıları naylon, sac veya kalın branda ile örtülerek meydana getirilmekte, genellikle mevsim sonunda sökülmedirler. Yapılış amaçları ise; köy merkezinin uzağında bulunan tarım arazisine günlük gidiş gelişlerin yol açtığı zaman kaybını azaltma, tarlada uzun süreli korunması gerekli tarım araç gereçlerini muhafaza etme ve özellikle olumsuz hava koşullarına karşı çiftçi ailesine barınma ve gölgelik yapma imkânı sağlamalarıdır.

¹² Çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan ve kendi yöreleri ile ilgili bilgileri benimle paylaşan öğrencilerime de burada teşekkür ederim. Onların bu araştırmaya katkıları, derslerde bu konu ile ilgili olarak gördükleri örnek slaytların yorumlanmasında sonucu, kendi yörelerinde bu tür geçici konutlara ne isim verildiği, neden yapıldıkları, kullanım amaçları vb. hususlardaki bilgilerini bizimle paylaşmaları şeklinde olmuştur.

Coğrafya terimleri ile ilgili sözlüklerde *gelik* tipi geçici meskenlerin isim ve karşılıklarına yer verilmemiştir. Buna mukabil;

REDHOUSE TÜRKÇE – İNGİLİZCE SÖZLÜK’te;

kelif: hut, *gümele*:hut, cabin,

hayme: tent, shelter, şeklinde karşılık bulmuş, bunlardan *kelifin* Grekçe kökenli olduğu belirtilmiş, diğerlerinden ise bahsedilmemiştir.

TÜRKÇE SÖZLÜK’te (TDK 1988);

Sayeban (Farsça, Türkçeleşmiş *sayvan*): gölgelik,

Hayme (Arapça, Türkçeleşmiş *hayma*): çadır,

Güme, gümele: 1.Avcı kulübesi, 2.Bostanda yapılan bekçi kulübesi,

Çardak: 1.Tarla, bahçe gibi yerlerde ağaç dallarından örülmüş barınak, 2.Üzerine asma, sarmaşık veya çiçek sarılmak üzere yapılan kafesli gölgelik, şeklinde yer almaktadır.

TARAMA SÖZLÜĞÜ’nde (TDK 1967) *gelik* yoktur. Buna karşılık *gelik* tipi geçici barınakların Anadolu’nun muhtelif yerlerindeki değişik isimlerine geniş yer verilmiştir. Bunlardan *gümele* ile ilgili olarak;

“-**gümele (gömele, gümelte, gömelti, gumelte)**: Avcıların çalı çırpı veya taştan yaptıkları **siper** veya **kulübe, evsin,**

-**sazdan ve aleften**¹³ yapılmış **hane-i muhakkara** (alâlede, basit) **denir ki, huğ ve kulübe ve gümelte ve alacuk gibi,**

-**avcu gümeltesi ve alçak yapılmış kötuce muhtasar ev,**

-**avcu gümeltesidir ki içine pusulanıp av gözetlediği yer,**

- **alaçuk, alçacık,**

gibi karşılıklar verilmiştir. Aynı terim metin içlerinde ise;

-**gümele ki bostancılar ve avcılar ağaçlardan çatarlar ve üstünü**

ot ile yaprak ile örterler, içine girerler,

-**avcu kulübesidir ki içine girip gizlenirler,**

-**bağ gümelesi, çubuk gümeltesi, sazdan bir gümelte,**

-**terkedilmiş gümele,**

- **dağda, tarlada yaptıkları gümele,**

-**çörden ve çöpten bir gömeltecük”,** şeklinde yer almaktadır.

¹³ Sinop-Kastamonu yöresinde hayvan yiyeceği olarak kullanılan mısır bitkisinin yapraklarına *alaf* denilmektedir.

TARAMA SÖZLÜĞÜ'nde *gümelenin* karşılığı olarak verilen *siper*, *kulübe*, *evsin*, *huğ*, *alacuk* terimlerinin (birbirlerine benzer kelimelerle) ülkemizin her tarafında nasıl kullanıldıkları yine *Tablo 1* ve *Şekil 1*'de de açıkça görülmektedir.

Fakat şu da unutulmamalıdır ki bazı yörelerimizde isim farklılıkları fonksiyonel farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Ör. K.Maraş yöresinde ağaç dallarından yapılan yayla meskenlerine *alaçık* (veya *aleycük*)¹⁴ denilirken, tarla ziraatının yaygın olduğu ve yaz mevsiminin sıcak geçtiği kesimlerde tarla, bağ ve bahçelerin içersinde geceyi geçirmek için basit bir şekilde ağaçtan yapılan gölgeliklere de *hayma* denilmektedir. Yörede *hayma* yaz boyunca kullanılmak için inşa edilebildiği gibi, sadece ekim veya hasat zamanlarında çok kısa süreli kullanmak üzere de inşa edilebilmektedir. Özellikle üzüm bağlarının olduğu kesimlerde bağların içine inşa edilen ve yine bakım ve hasat zamanlarında kullanılan kulübelere ise *bağ evi* adı verilmektedir. (GÜRBÜZ 2001:86-88). Böylece Türkiye genelinde ele alındığında birbirine benzer görünen terimlerin aynı yöre içinde kullanıldığında kendi aralarında belirgin farklar olabileceği de ortaya çıkmış olmaktadır.

Tablo 1: Sinop-Kastamonu yöresinde “gelik” olarak adlandırılan geçici meskenlere Türkiye genelinde verilen isimler ¹⁵

İl	İlçe	Verilen isim
Adana	Ceyhan	Hayma / Huğ
“	Kadirli	Hayma / Taka
“	Saimbeyli	Hu / Huğ
Antalya	-	Çardak
Adıyaman	-	Hol
Afyon	-	Huyma
Amasya	-	Gümele / Eyvan

¹⁴ TÜRKÇE SÖZLÜK'te (TDK 1988) bu terimle ilgili olarak “*üzeri dal ve hasırlarla örtülmüş kulübe, keçeden yapılan çadır*” karşılıkları verilmiştir.

¹⁵ Bu tablo bugüne kadar sadece bizim tespit ettiğimiz isimleri kapsamaktadır. Türkiye genelinin tamamını yansıtmamaktadır. Araştırmalar devam ettikçe ileride benzer isimlerle karşılaşılabileceği gibi, farklı terimler de ortaya çıkabilir.

Amasya	Merzifon	Kelik
“	Taşova	Seyvan
Ardahan	Çıldır	Değelek
Artvin	-	Koğ
“	Şavşat / Ardanuç	Kolt
Aydın	Çine	Baraka
“	Koçarlı / Söke	Çardak
Bartın	-	Sayvan / Sayfan
Bolu	-	Sayvan / Pısak / Korugan
Çorum	-	Gümele
“	Alaca	Kelik
“	Dodurga	Alançuk
“	Osmancık	Kelik / Gözleme
Edirne	İpsala	Çardak / Bağevi
Elazığ	Kovancılar	Korunak
Erzurum	İspir	Galif / Kalif
Eskişehir	Sivrihisar	Güme
Gaziantep	Şahinbey	Hayma
Giresun	Bulancak / Yağlıdere	Sayfan / Sayvan
“	Espiye	Kelif / Baraka
İçel	Mersin	Çatma
İzmir	Karaburun	Dünek
“	Kemalpaşa	Bağyurdu
K.Maraş	-	Çardak / Hayma
“	Elbistan	Huğ / Çatma
“	Göksun	Çardak / Evsin / Hayma
Kars	-	Kalif
“	Arpaçay	Çardak / Değelek
Kastamonu	Araç	Alak
“	Çatalzeytin	Gelik
Kastamonu	Tosya	Çardak
Kocaeli	Karamürsel	Kulübe

Konya	Emirgazi	Kulübe
Kütahya	Hisarcık	Kulübe
Malatya	-	Alayçık / Köşk
Manisa	-	Bağevi
Nevşehir	-	Elevçik
“	Hacıbektaş	Höyük
“	Ürgüp	Mekân
Ordu	-	Sayvan / Tâm / Kelif
Osmaniye	-	Hayma
Rize	-	Kelif
Sakarya	-	Sayfan
Samsun	Bafra /Lâdik / Havza	Kelif / Kelik
“	Çarşamba	Gelik / Sayvan / Paska
Sinop	Erfelek	Çardak
“	Boyabat	Kelik / Aleycük
“	Gerze	Kelik
“	Ayancık / Türkeli	Gelik
Sivas	Şarkışla	Alaçık
Sivas	Gürün	Evsin
“	Ulaş / Gemerek	Alevçik /Aleyçik
“	Yıldızeli	Gümele
Şanlıurfa	Ceylanpınar	Holık
Tokat	-	Alaçık / Dayama
Trabzon	Beşikdüzü	Sayfan
“	Maçka	Kelif
Şanlıurfa	Ceylanpınar	Holık
Yozgat	-	Alaçık
Zonguldak	Ereğli	Sayvan
Azerbaycan	-	Kepe/ Çatma / Çardak
Türkmenistan	-	Keppe / Küme

Tablo 1 ve *Şekil 1* incelendiğinde, dikkat çeken bir husus; birbirinden farklı ve uzak bölgelerde bu tür kulübelerin aynı adı taşıdıkları görülürken, birbirine yakın bölgelerde, hattâ aynı yöre içinde (ör. bir ilin ilçeleri arasında bile) farklı isimler alabildikleridir.

İsim farklılıklarının temel nedeni sadece fizikî coğrafya şartlarından değil, ülkemizin sosyal ve kültürel açıdan son derece zengin olan yapısından da kaynaklanmaktadır. Bunda hiç şüphesiz dilimizin beslendiği kaynakların da büyük rolü vardır. Ör. Anadolu'nun bir kısmında bu *kulübelere* (bu da Farsça bir kelimedir) *sayvan* veya *sayfan* denilmektedir. Bu kelimelerin kökeni Farsça “*gölgelik*” demek olan “*sayeban*”dan gelmektedir. Yine aynı şekilde *hayma* veya *huyma* da Arapça “*çadır*” demek olan “*hayme*”den gelmektedir.

Önemle belirtilmesi gereken bir başka husus da zaman içinde meydana gelen bazı değişikliklerin isimlere aynı şekilde yansımamasıdır. Ör. Kastamonu Tosya'da çeltik tarlaları içine inşa edilen bu basit kulübelere *çardak* denilirken, daha önce çardakların sahip olduğu özellikleri yansıtan, fakat zaman içinde yaz aylarında kullanılan *bağ evlerine* dönüşen, hattâ betondan iki katlı ve üç katlı tipleri inşa edilmiş olan *bahçe evlerine* yine aynı yörede *gümele* denilmektedir.

Bu basit kulübelerle ilgili olarak Türkiye'nin çeşitli yörelerini temsil eden örnekler *Foto 1, 2, 3, 4, 5, 6*'da gösterilmiştir. Şüphesiz bu konu ile ilgili olarak çok daha fazla sayıda örnek verilebilir. Çalışmalar devam ettikçe, Türkiye yöreler ve alt yöreler bazında derinlemesine araştırıldıkça belki çok daha farklı tiplerle de karşılaşılabilir.

6. Sonuç ve öneriler

Türkiye'nin yerleşme coğrafyası, araştırmacılar için son derece büyük bir zenginliğe sahiptir. Yerleşme tipleri ve meskenler açısından bu zenginlik, denilebilir ki, dünyanın başka hiçbir ülkesinde yoktur. Fakat belli bir metot çerçevesi içinde yapılacak olan bu saha ile ilgili çalışmalarda bizi bekleyen en önemli problem yöresel isimlendirmelerin araştırmacıları yanıltabileceği tehlikesidir. Nitekim daha önce coğrafyacılardan yapılan ve (*saya, güme, banı, pey, koğ, hayma, çardak* vb. isimlerle) yayımlanan bazı çalışmalarda bu yöresel isimlerden yola çıkılmış, neticede yukarıda ifade edilen kavram kargaşası ortaya çıkmıştır. Böylece coğrafi terimlerle ilgili tartışmalar henüz bir sonuca

ulaşamamışken (bkz. SÖZER 1996), buna yenilerinin eklenmeye devam etmesi bizi bu konuda böyle bir çalışma yapmaya sevk etmiştir.

Benzer sorunların giderilmesi ve Türkiye yerleşme coğrafyasının ayrıntılı olarak ortaya konulabilmesi için, özellikle yerleşmeler ve meskenlerle ilgili yöresel çalışmalara ağırlık verilmelidir. Önerimiz, özellikle bölge üniversitelerinin kendi yöreleri ile ilgili araştırmalara öncelik vermeleri, buldukları verilerin ulusal düzeyde yapılacak olan kongre, sempozyum ve meslek haftalarında sunulması, ayrı seksiyonlar içinde karşılaştırmalı analizlerinin yapılması, farklılık ve benzerliklerin ortaya konularak genel isimlendirmelere gidilmesi, bu bağlamda mevcut kitapların da gözden geçirilerek yeni baskılarında bu önerilerin dikkate alınması ve nihayet bu genel bilginin başta orta öğretim öğretmen ve öğrencileri olmak üzere kamuoyu ve diğer ilgililerin bilgisine ve kullanımına sunulmasıdır. Aksi takdirde benzer fonksiyonlara sahip ve hâttâ çoğu yerde yapı malzemesi ve inşa şekli bile aynı olan konutların (yerel isimlerinden yola çıkılarak) *Türkiye yerleşme coğrafyasını* oluşturan farklı mesken grupları gibi gösterilmesi hatasına düşülecek ve bu da ülkemiz coğrafya literatürüne bir katkı sağlamayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKPINAR, E. (2001) **Kalkınma Yolunda İki İlçe; Kelkit ve Köse**, Köse ve Kelkit Kaymakamlığı Yay., İstanbul.
- CEYLAN, S. (1996) “*Artvin Yöresinde Geçici Yerleşmelerden Olan Bağ Evlerinin Üç Farklı Örneği: Bağ Evi, Üzüm Ambarı ve Koğ’lar*”, **A.Ü. III. Coğrafya Sempozyumu Bildirileri (15-19 Nisan 1996)**, Ankara.
- CEYLAN, S. (1998) “*Trakya’nın Güneybatısında Göçebe Evlere Bir Örnek: Güme’ler*”, **Türk Coğrafya Kurumu, 28. Coğrafya Meslek Haftası Bildirileri, 10-12 Haziran 1998**, Edirne.
- DOĞANAY, H. (1997) **Türkiye Beşerî Coğrafyası**, Milli Eğitim Bakanlığı Yay. No: 2982, İstanbul.
- DOĞU, A.F. (1997) “*Bulut-Altıparmak Dağlarında Buzul Şekilleri, Yaylalar ve Turizm*”, **A.Ü. Türkiye Coğrafyası Dergisi, Sayı:6**, Ankara, (63-91).

- EMİROĞLU, M. (1977) **Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık**, A.Ü. DTCF Yay. No: 272, Ankara
- GİRGİN, M. (1991) “*Alaşehir Çayı Vadisinde Bağ Evleri*”, **A.Ü.K.K.Eğitim Fak.Dergisi, Sayı:2**, Erzurum, (150-165).
- GÖNEY, S. (1977) “*Türkiye’de Bir Eğreti Kır Yerleşme Şekli Hakkında Bazı Yeni Müşahedeler*”, **İ.Ü.Coğ. Enst. Dergisi, Sayı:20-21**, İst., (129-134).
- GÜNER, İ. (1993) **İlimiz Iğdır**, Iğdır Valiliği Yay., Iğdır.
- GÜRBÜZ, M. (2001) **Kahraman Maraş Merkez İlçenin Beşerî ve İktisadî Coğrafyası**, K.Maraş İl Kültür Md.Yay. No:3, Kahraman Maraş.
- İZBIRAK, R. (1986) **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul.
- KARABORAN, H. (1985) “*İki Eğreti Yerleşme Şekli: Banı ve Pey*”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı: 39**, Ankara, (83-104).
- KODAY, S. (1995) “*Olur’da (Erzurum) Geçici Yerleşme Şekilleri*”, **Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 1**, Erzurum, (302-313).
- KÖKSAL, A. (1972) **Bafra Ovasının Coğrafya Etüdü**, A.Ü. DTCF Yay. No:220, Ankara.
- KÖSE, A. (1995) “*İvrindi (Balıkesir) Çevresinde Sıya Yerleşmeleri*”, **Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:1**, Erzurum, (314-335).
- ÖNGÖR, S. (1960) “*İmroz Adasında Tipik Bir Yerleşme Şekli*”, **Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 20**, İstanbul, (72-82).
- ÖNGÖR, S. (1980) **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, TDK, Yay. No: 467, Ankara.
- ÖZAV, L. (1995b) “*Gediz Kasabası Çevresinde Güme Yerleşmeleri*”, **Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:30**, İstanbul, (173-187).
- ÖZEY, R. (1991) “*Bozdoğan ve Çevresinde Bahçe Evleri*”, **Türk Dünyası Arş. Dergisi, Sayı:71**, İstanbul, (121-143).
- REDHOUSE (1997) **İngilizce-Türkçe Sözlük**, SEV Yay., İstanbul.
- SANIR, F. (2000) **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, Gazi Kitabevi, Ankara.

- SERGÜN, Ü. (1986) **Kocaeli Yarımadasında Kırsal Yerleşme**, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. No: 3370, İstanbul.
- SEVGİ, C. (1984) “*Adana İlinin Kuzeydoğusu Kesiminde Yaylacılık*” **Ege Coğrafya Dergisi, Sayı:2**, İzmir, (177-197).
- SÖZER, A.N. (1983) “*Türkiye'nin Kırsal Yerleşim Coğrafyasına İlişkin Terminolojik Sorunlar ve Tipolojik Yaklaşımlar*”, **Ege Coğrafya Dergisi, Sayı:1**, İzmir, (1-13).
- SÖZER, A.N. (1996) “*Coğrafya Terimleri Sorunumuza Eleştirel Bir Yaklaşım*”, **A.Ü. III. Coğrafya Sempozyumu Bildirileri**, (15-19 Nisan 1996), Ank.
- TANDOĞAN, A. (1988) “*İncesu Vadisinde (Çayeli) Coğrafya Gözlemleri*”, **A.Ü. Coğrafya Arş. Dergisi**, Sayı:11, Ankara, (91-110).
- TANOĞLU, A. (1954) **İskân Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod**, (Türkiyat Mecmuası, Cilt: XI'den ayrı basım), İstanbul.
- TUNÇDİLEK, N. (1967) **Türkiye İskân Coğrafyası: Kır İskânı**, İ.Ü. Coğ. Enst. Yay.No:49, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. / ÖZGÜÇ, N. (2002) **Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân**, Çantay Kitapevi, İstanbul.
- TÜRK DİL KURUMU (1967) **Tarama Sözlüğü, Cilt:3**, TDK Yay., Ankara.
- TÜRK DİL KURUMU (TDK) (1988) **Türkçe Sözlük**, TDK Yay., Ankara.
- YAZICI, H. (1997) **Orta Sakarya Vadisi'nin Coğrafi Etüdü**, Atatürk Üniv. Yay. No: 839, Erzurum.
- YILMAZ, C. (1998) “*Sinop-Kastamonu Yöresinde Geçici Bir Mesken Tipi; Gelik*”, **OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:11**, Samsun (89-99).
- YÜCEL, T.(1966) “*İmroz'da Coğrafya Gözlemleri*”, A.Ü. DTCF, **Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı:1**, Ankara, (65-108).
- YÜCEL, T.(1995) “*Türkiye'nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler*”, Türk Kültürü Araştırmaları, (Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan), **Türk Kültürünü Araştırma Enst. Dergisi, Sayı: XXXI / 1-2**, Ankara (447-469).

Foto 1: Sinop-Ayancık'ta mısır tarlası kenarına ağaçtan inşa edilmiş bir "gelik"

*Foto 2: Samsun-Bafra, Derbent Barajı gölüne bakan yamaçlar üzerinde, **fındık bahçesinin** en hakim yerine inşa edilmiş bir "kelif" (fotoğraf Aralık ayında çekilmiştir)*

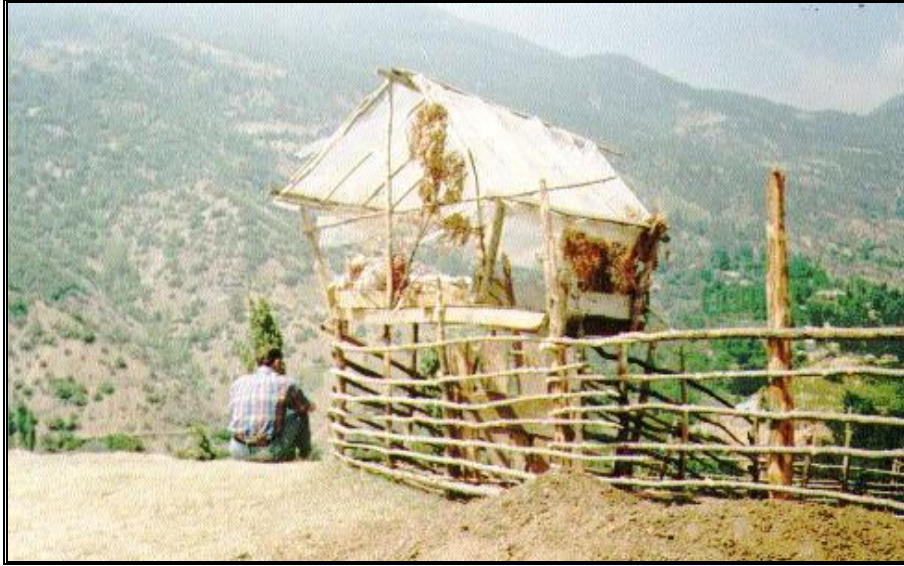
*Foto 3: Kastamonu-Tosya'da **çeltik tarlası** içinde ahşap karkas, sac örtülü "çardak"*

*Foto 4: Amasya'da **kiraz bahçesi** içinde taş duvar, toprak çatı örtülü "kelik" veya "eyvan"*

Foto 5:: Urfa-Ceylanpınar Cırcıp yöresinde kavun-karpuz tarlası içinde kerpiçten “holik” (foto; Cemal Özkan)

Foto 6: Osmaniye-Yarpuz köyünde hayvancılık amaçlı ahşap karkas, muşamba örtülü “çoban hayması” (foto; M.Ali Savcı)